

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА; ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство; ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 340.113:81

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.2.01>

Ольга Василівна Мінченко,

кандидат юридичних наук, доцент,

Національна академія внутрішніх справ (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0001-7746-0919>,

e-mail: olgaminchenko1004@gmail.com

ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА В ПРАВНИЧІЙ НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено місце юридичної лінгвістики в правничій навчальній діяльності. Проаналізовано становище навчальної дисципліни «Юридична лінгвістика» в українських і зарубіжних ВНЗ. Акцентовано на тому, що «юридична (правнича) лінгвістика» як навчальна міждисциплінарна дисципліна має обов'язково пропонуватися в навчальних планах підготовки правника за спеціальністю 081 «Право» як вибіркова навчальна дисципліна.

Ключові слова: навчальна юридична діяльність, мова, юридична лінгвістика, право, міждисциплінарна дисципліна.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

В умовах подальшої розбудови України як правової держави важливим завданням правничої освітньої діяльності є якісна підготовка юристів, яка, зокрема, надасть їм навички грамотного й обґрунтованого аргументування, навчить точно формулювати вимоги та фіксувати інформацію, професійно готувати проекти різних юридичних документів, грамотно та доступно висловлюватися (письмово чи усно), що є важливими компетентностями юриста.

З іншого боку, згадані компетентності сприятимуть покращенню якості різних нормативних актів, судових рішень та інших документів для розуміння нефахівцями без звернення за допомогою до юристів. Держава XXI століття не повинна виключати значну частину населення з процесу управління нею, створюючи мовні (термінологічні) перешкоди. Усе це вказує на актуальність дослідження.

Стан дослідження проблеми

В Україні як навчальна дисципліна курс «Юридична лінгвістика» почав розвиватися дякуючи Ю. Ф. Прадїду, який в 2003 р. опублікував

навчальний посібник «Вступ до юридичної лінгвістики» і загалом багато зробив для її просування як самостійної наукової спеціальності. При цьому зміст навчальної дисципліни, враховуючи її міждисциплінарний характер, був більшою мірою зосереджений на юридичному аспекті мови. Як зазначав Ю. Ф. Прадід, «Питання, до якої галузі науки її віднести – юридичної чи філологічної, – тут, на наш погляд, не є принциповим» [1, с. 35].

Погоджуючись із Ю. Ф. Прадідом, також відзначимо, що помітну роль у становленні вітчизняної юридичної лінгвістики відіграли праці таких учених-юристів і вчених-лінгвістів, як М. Антонович, Н. Артикуца, А. Дадерко, Т. Демченко, О. Копиленко, М. Коржанський, С. Кравченко, Д. Кучеренко, Т. Литвин (Будко), М. Мацкевич, О. Підопригора, А. Токарська, З. Тростюк, І. Філіпчук, Є. Харитонов, Л. Чулінда, О. Юрчук та ін., які побачили світ у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на сторінках юридичних і філологічних видань. Вагомий внесок у розроблення теоретичних і практичних проблем юридичної лінгвістики зробили російські вчені О. Александров, В. Баранов, Н. Власенко, О. Галяшина, М. Голев, М. Горбаневський, Т. Губаєва, Н. Івакіна, Н. Калініна, Д. Керімов, Т. Кухарук, Н. Хабібуліна, А. Черданцев та ін. [1, с. 33].

Усвідомлюючи такий стан речей, в Україні протягом кількох років на всіх рівнях працювали над створенням Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, а також законопроектів про юридичну (правничу) освіту. До сьогодні цей процес не завершився. У Верховній Раді включено до порядку денного два проекти: проект закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» № 7147 (О. Сиройд та інші) та «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» № 7147-1 (С. Ківалов та інші). Частина 3 ст. 5 законопроекту № 7147 передбачає, що Стандарт юридичної (правничої) освіти має серед іншого гарантувати набуття таких загальних компетентностей: вміння грамотно і точно формулювати та висловлювати свої позиції; належним чином їх обґрунтовувати (п. 6). Водночас у ч. 4 ст. 5 законопроекту вказано, що Стандарт юридичної (правничої) освіти має гарантувати набуття таких спеціальних компетентностей: «... 6) навички збору інформації, аналізу юридичної проблеми, побудови юридичної аргументації; 7) навички складання проектів юридичних документів; 8) навички консультування з юридичних питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної

інформації»¹. Саме такі компетентності й навички має забезпечити навчальна дисципліна «Юридична лінгвістика», яка поки що по-різному подається під час підготовки юристів.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є характеристика стану навчальної дисципліни «Юридична лінгвістика» в Україні й у країнах романо-германського права, звідки вона бере свій початок.

Для досягнення мети передбачається вирішення таких *завдань*: 1) опис стану навчальної дисципліни «Юридична лінгвістика» в українських закладах освіти; 2) «Юридична лінгвістика» як навчальна дисципліна і як напрям дослідження в навчальних закладах Німеччини, звідки остання бере початок, Швейцарії та її значення для підготовки «євроюриста».

Наукова новизна дослідження

З'ясовано стан упровадження навчальної дисципліни «Юридична лінгвістика» в освітній процес юридичних закладів вищої освіти України (у порівнянні із ситуацією у ФРН і Швейцарії), що в кінцевому результаті дозволить підготувати висококваліфікованого правника.

Виклад основного матеріалу

Навчальна дисципліна «Юридична лінгвістика», або «Правнича лінгвістика», пропонується як окрема вибіркова навчальна дисципліна для підготовки за спеціальністю 035.10 «Філологія (Прикладна лінгвістика)» в Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського або ж за спеціальністю 081 «Право» в Національній академії внутрішніх справ (2013), у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» та в Національному університеті «Одеська юридична академія». У Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка ще з 2002 р. започатковували напрям юридичної лінгвістики, пізніше, в 2013 р., кафедрою стилістики та мовної комунікації створено факультатив з лінгвістичної експертизи, в 2014 р. відкрилася спеціалізація «Лінгвістична експертиза», в 2016 р. – викладачі університету заснували Бюро лінгвістичної експертизи. Звичайно, безпосереднім предметом досліджень цієї дисципліни є юридичні аспекти мови, а мовні аспекти права досліджуються опосередковано. У деяких ВНЗ вона вивчається як окремі теми в курсах з дисциплін «Судово-процесуальне документознавство» (Київський національний університет культури і мистецтв) та «Прикладна лінгвістика» (Київський

¹ Проект Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії : від 28.09.2017 № 7147 / ініціатори: Сироїд О. І., Найем М.-М., Заліщук С. П. та ін. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613 (дата звернення: 01.02.2019).

університет ім. Б. Грінченка). У Національному університеті «Львівська політехніка» у межах спеціальності 10.02.21 «Структурна, прикладна і математична лінгвістика» теж є навчальний модуль «Юридична лінгвістика». Оскільки цифрові технології все більше охоплюють будь-які суспільні відносини, знання з юридичної лінгвістики й компетенції та навички, які отримують здобувачі освіти, є важливими й необхідними.

У Гайдельберзькому університеті (Федеративна Республіка Німеччина), де зародилася юридична лінгвістика, викладається курс «Мова і право» (як приклад подаємо фотокопію плану цього курсу).

Universität Heidelberg Prof. Dr. Ekkehard Felder	Sommersemester 2010 Sprechstunde Di, 16 Uhr
Hauptseminar: Sprache und Recht	

Semesterplan

- 13.04.10 Einführung in das Thema, Seminarorganisation, Voreinstellungen klären
- 20.04.10 Der Zusammenhang von Sprache und Recht
Lektürekurs als Tutorium (Do 14-16 Uhr)
- 27.04.10 Einführungsdarstellungen: Rathert, Haft, Lerch (Hg.), Neumann, Jeand'Heur usw.
- 04.05.10 *Prüfungswoche*
- 11.05.10 Sprachaspekte in soziologischer Rechtstheorie: Niklas Luhmann, Jürgen Habermas
- 18.05.10 Auslegung von Normtexten: Methoden (Engisch, Hassemer), juristische Semantik
- 25.05.10 Strukturierende Rechtslehre und das Verständnis vom Recht als Text (Müller/Christensen/Sokolowski, Busse)
- 01.06.10 Dissertationsprojekt von Janine Luth M.A.: Semantische Kämpfe im Recht
- 08.06.10 Gastreferent Ingo Venzke LL.M. (Max Planck Institut für Völkerrecht, Heidelberg)
- 15.06.10 Mündliche Kommunikation im Rechtsbereich und in Schlichtungsverfahren (Hoffmann, Nothdurft)
- 22.06.10 Gespräche im Rechtswesen (Hoffmann, Luttermann)
- 29.06.10 Gastreferent Prof. Dr. Rainer Wimmer (Trier, Mannheim)
- 06.07.10 Juristisches Argumentieren (Alexy, Christensen, Gast, Haft, Koch & Rüßmann, Neumann, Struck, Schroth, Viehweg)
Vortrag 18 Uhr: Dietrich Busse: Haben Gesetzestexte eine feststellbare Bedeutung?
- 13.07.10 Rechtslinguistische Analysen an Beispielen: Busse, Felder, Li Jing
- 20.07.10 Babylonische Sprachverwirrung: Das Mehrsprachigkeitsproblem in der EU (Luttermann, Müller 2004, Müller/Burr (Hg.) 2004)

Рисунок 1 – План курсу «Мова і право» у Гайдельберзькому університеті (ФРН)

Показовими у контексті значення юридичної лінгвістики для правничої навчальної діяльності є слова голови Конституційного суду Федеративної Республіки Німеччина Андреаса Фоскул'є стосовно ідеалу європейського юриста: «На сьогодні правник перетворився із законопозитивістського “слуги держави-нації” на супутника й актора різноманітних процесів правового розвитку, які відбуваються на найрізноманітніших, взаємопов'язаних внутрішньодержавних або міждержавних, державних чи недержавних рівнях. Модель правничої освіти більше не ґрунтуватиметься на національному праві» [2, s. 221].

Професор права, директор Інституту європейського права Саарландського університету (м. Саарбрюкен, ФРН) Міхаель Мартінек, досліджуючи зміну парадигми правничої освіти у контексті переходу від національного державного правника до космополітичного правового менеджера, зазначає, що чинником необхідності змін є євроінтеграційні процеси, транскордонне співробітництво, а також запровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) [2, s. 217]. Зазначені процеси впливають на посилення ролі компаративних досліджень та актуалізацію міжнародного права.

Беручи до уваги останні дослідження теорії та філософії права в контексті переосмислення розуміння права, яке визначається як соціокультурне явище, важливим є більше наповнення змісту навчальної дисципліни мовними аспектами права. Під час розумової роботи для вирішення практичних завдань і їх мовного відображення з урахуванням типу праворозуміння відбувається формування концептів, концептуальних позицій, правових категорій і формулювань.

Як показує аналіз офіційних веб-сайтів провідних вищих навчальних закладів Федеративної Республіки Німеччини, «Юридична лінгвістика» не є обов'язковою навчальною дисципліною для підготовки правників. Водночас окремі заклади вищої освіти пропонують своїм студентам опанування такого курсу. Одним із провідних навчальних закладів у цьому є Кельнський університет, у якому викладається окремий курс «Європейська юридична лінгвістика» (ERL). Концепція викладання ERL виходить із того, що наріжною основою Європейського Союзу є ідея «єдності в розмаїтті»: різні культури, звичаї, вірування та мови. Проект європейського об'єднання може досягти успіху лише в тому разі, якщо збережеться європейська багатомовність. Майже 500 мільйонів людей різних культур і мов живуть сьогодні в Європейському Союзі. Багатомовність відображається в існуванні понад 20 офіційних мов. Тому європейська юридична лінгвістика вирішує проблеми, що виникають через соціальну й інституційну багатомовність Європейського Союзу, та розробляє методологію міждисциплінарних і трансдисциплінарних підходів у дослідженні та викладанні [3].

Програма вивчення європейської юридичної лінгвістики була запланована як спільна робота філософського та юридичного факультетів Кельнського університету та спрямована на паралельне формування юридичних і мовних компетентностей на ґрунтовному мовно-практичному фундаменті; вона є підґрунтям для діяльності з багатомовної текстової роботи з *acquis communautaire* (дослівно «добробок спільноти» – правова система Європейського Союзу). Мовне розмаїття є складовою європейської ідентичності, що відображено в *acquis communautaire*. Інституційне закріплення двадцяти чотирьох офіційних мов Європейського Союзу стало фактором створення нових правових концепцій, складовою яких є мова і які вимагають інноваційних міждисциплінарних кваліфікацій. Метою програми підготовки бакалавра з європейської юридичної лінгвістики є підготовка студентів до роботи з багатомовними правовими текстами. Важлива передумова досягнення мети полягає в тому, що різні методи правничої та лінгвістичної складових опановуються не послідовно, а паралельно, так, що із самого початку вивчаються одночасно питання обох дисциплін [4].

Слід зазначити, що опанування таких курсів здійснюється і через практичну діяльність студентів. Навчальні модулі вивчаються у взаємодії з інституціями Європейського Союзу, в яких студенти мають можливість здійснювати початкові контакти з потенційними роботодавцями. Протягом усієї навчальної програми головна увага приділяється отриманню знань у практичний спосіб, перш за все залучаючи представників європейських інститутів до програм викладання й обміну з численними європейськими університетами.

Слід зауважити, що відповідно до Договору про Європейський Союз і Договору про заснування Європейського Співтовариства всі 12 договірних мов вважаються рівними. За винятком ірландської, всі вони є також офіційними мовами. Тож, усі документи повинні бути доступними для прочитання на всіх офіційних мовах. Кожен громадянин Союзу має право використовувати власну мову у відносинах з органами Європейського Союзу. Він має право отримати відповідь на своїй мові. Листування з державою-членом має вестися офіційною мовою цієї держави. Однак не всі офіційні мови є робочими мовами. До останніх належать англійська, французька, німецька, італійська й іспанська. Найбільш «привілейованою» є англійська мова. Так, значна частина пропозицій Комісії виходить спочатку лише англійською або французькою мовами. Кандидати, що розмовляють іншими мовами, у такий спосіб потрапляють у менш вигідне становище. Ті, хто володіє англійською та французькою мовами, мають явну першочергову перевагу. «Фактичне домінування англійської мови також є економічно вигідним для Великобританії: англійська мова як іноземна мова є другим за розміром джерелом доходу Великої Британії після нафти в Північному морі», – зазначає професор Фріц Штурм [5, р. 317].

Слід зауважити, що навчання й дослідження в європейських університетах є невіддільними. Зокрема, співвідношення мови та права є актуальним напрямком досліджень у Швейцарії, беручи до уваги багатомовність країни (4 державні мови). Культурна різноманітність і багатомовність належать до історичних коренів у Швейцарії, тому велика увага приділяється нормативній базі, яка повинна бути ідентичною та зрозумілою на чотирьох мовах. Наприклад, на філософському факультеті в університеті м. Цюрих ще в кінці 90-х рр. ХХ ст. існував дослідницький проект «Правнича лінгвістика. Лінгвістика права і для права». Головною його метою були лінгвістичні дослідження мовної роботи в світі права та встановлення діалогу між правознавством і мовознавством, який останніми роками почав інтенсивно розвиватися. Одним із ключових пунктів є використання отриманих результатів для мовної підготовки юристів і, зрештою, ефективного користування мовою в правничій практичній діяльності.

Висновки

Вважаємо, що «Юридична (правнича) лінгвістика» як навчальна міждисциплінарна дисципліна має обов'язково пропонуватися в навчальних планах підготовки правника за спеціальністю 081 «Право» як вибіркова навчальна дисципліна. Метою її вивчення є ознайомлення з основними напрямками, ідеями та проблемами сучасної юридико-лінгвістичної науки, опрацювання теоретичних і методологічних засад юридичної лінгвістики, оволодіння методикою складання, редагування й аналізу текстів права, а саме нормативно-правових і різних підзаконних актів і правозастосовчих документів. Завдання навчальної дисципліни: набуття студентами поглиблених знань, умінь і навичок щодо ролі мови в правовому регулюванні, основ юридичної техніки, правотворчих і правозастосовних помилок, особливостей лінгвістичної експертизи законопроектів, оволодіння методикою складання, редагування й аналізу правових текстів.

Підготовка сучасного правника в Європі усе частіше спрямовується не на вивчення державного законодавства, а на формування «євроюриста», який мислить глобально, вмє працювати не лише з внутрішньодержавним законодавством, але і з *acquis communautaire*, правильно інтерпретувати такі акти, основою чого є положення й висновки юридичної компаративістики. Допомогає такому становленню і навчання студентів-юристів за Європейською кредитно-трансферною системою, яка сприяє їх мобільності.

Список бібліографічних посилань: 1. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31–37. URL: https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=172 (дата звернення: 31.01.2019). 2. Martinek M. Der Eurojurist – Zum Paradigmenwechsel in der deutschen

Juristenausbildung vom national-staatlichen Justizjuristen zum kosmopolitischen Rechtsmanager. *Ritsumeikan Law Review*. 2013. No. 30. S. 203–222. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/60541619.pdf> (дата звернення: 03.02.2019). **3.** Europäische Rechtslinguistik – Das Konzept // Universität zu Köln : сайт. Erstellt am: 7. Februar 2012, zuletzt geändert am: 23. Januar 2019. URL: <http://erl.phil-fak.uni-koeln.de/11902.html> (дата звернення: 03.02.2019). **4.** Modulhandbuch – Europäische Rechtslinguistik – Bachelor-Verbundstudiengang (Bachelor of Arts) / Philosophische Fakultät, Universität zu Köln, Dekanat. Universität zu Köln, 2018. v, 41 s. URL: http://philtypo3.uni-koeln.de/sites/phil-fak/lehre_studium/bachelor/modulhandbuecher/2015BAVBERL.pdf (дата звернення: 30.01.2019). **5.** Sturm F. *Lingua Latina fundamentum et salus Europae. The European Legal Forum – Internet Portal*. 2002. Iss. 6. P. 313–320. URL: <http://www.simons-law.com/library/pdf/e/338.pdf> (дата звернення: 04.02.2019).

Надійшла до редколегії 07.02.2019

Minchenko O. V. Legal Linguistics of Judicial Educational Activities

The objective of the study is to provide characteristics to the state of academic discipline “Legal Linguistics” in Ukraine and in the countries of Romano-Germanic law, and its origin. To achieve the objective, the author has solved the following tasks: 1) description of the state of academic discipline “Legal Linguistics” in Ukrainian educational institutions; 2) “Legal Linguistics” as an academic discipline and as a research direction in the educational institutions of Germany and Switzerland and its importance for training a “European lawyer”.

It has been concluded that “Legal Linguistics” as an interdisciplinary academic discipline must be offered in the curriculum for training a lawyer in the specialty 081 “Jurisprudence” as an academic discipline of choice. The purpose of its study is to get acquainted with the main directions, ideas and problems of the current legal and linguistic science; studying theoretical and methodological principles of legal linguistics; mastering the methodology of drafting, editing and analysis of legal texts, namely normative and legal, various substatutory acts and law-enforcement documents. The tasks of the academic discipline are: students acquire in-depth knowledge, skills and abilities on the role of a language within legal regulation, the basics of legal technique, law-making and law-enforcement errors, specific features of linguistic examination of bills, mastering the methodology of drafting, editing and analysis of legal texts.

*The training of a modern lawyer in Europe is increasingly directed not at the study of state legislation, but on the formation of a “European lawyer”, who thinks globally, is able to work not only with national law, but also with the *acquis communautaire* and to correctly interpret such acts, based on the provisions and conclusions of legal comparative studies. Training of law students in accordance with the European Credit Transfer System, which facilitates their mobility, assists in such a formation.*

Key words: educational legal activity, language, legal linguistics, law, interdisciplinary discipline.

